

Росія сьогодні: постання великої імперіалістичної потуги.

Емпіричний аналіз із марксистської точки зору

Міхаель Прьобстінг

Міхаель Прьобстінг – письменник і політичний активіст, автор книжок «Велике пограбування Півдня», «Куба: продана революція?», «Греція: сучасна напівколонія» та інших, редактор сайту www.thecomunist.net; michael.proebsting@thecomunists.net

Вступ

Події останніх років, безсумнівно, засвідчують, що доба однобічної абсолютної гегемонії американського імперіалізму добігла кінця. Серед найважливіших останніх подій, окрім постання Китаю як імперіалістичної потуги, впадає в око збільшення могутності Росії як великої потуги (Pröbsting 2012, Pröbsting 2014). На тлі занепаду охопленого кризою глобального капіталізму після початку нового історичного періоду, зумовленого великою рецесією 2008 року, втрата США абсолютної гегемонії призвела до значної ескалації протистояння між імперіалістичними силами. Відновлення Росії як великої потуги далось взнаки на багатьох напрямках: війна між Росією та союзницькою з США Грузією; російська військова інтервенція до громадянської війни в Сирії, а також її інтервенція до громадянської війни на сході України (Pröbsting 2014e).

Утім, багато людей, котрі вважають себе лівими й марксистами, не в змозі науково

проаналізувати класовий характер Росії. Значна частина їх досі вважають путінську Росію своєрідною наступницею СРСР, забуваючи, що, по суті, єдине спільне між ними — географічне розташування двох держав. Вони ігнорують те, що нині Росія є великою потугою, що ґрунтується на капіталістичних виробничих відносинах, тоді як СРСР був сталіністською силою, заснованою на (бюрократично) спланованих, некапіталістичних відносинах власності. Як наслідок, ці ліві наполягають на розумінні Росії як своєрідної антиімперіалістичної сили й не вбачають у ній імперіалістичного супротивника Заходу.

Інші критики розглядають Росію як імперіалістичну потугу, проте їхнє пояснення обмежується засудженням агресивної зовнішньої політики Путіна та авторитарного характеру його режиму. Вони вживають термін «імперіалізм» не на підставі наукового аналізу, а радше як образу.

На нашу думку, жоден із цих підходів не придатний для пояснення ролі Росії в глобальній політиці. Нижче ми узагальнимо результати наших аналізів Росії як імперіалістичної потуги в марксистському сенсі слова (Pröbsting 2014a, Pröbsting 2014b, Pröbsting 2014c, Pröbsting 2014e). Задля цього ми спочатку дамо короткий огляд марксистської дефініції імперіалізму, а потім проаналізуємо основні риси економічного, політичного й військового аспектів Росії як великої потуги.

Що є критерієм імперіалістичної держави?

Почнімо з прояснення нашої дефініції імперіалістичної держави. Наше методологічне розуміння імперіалізму ґрунтується на теорії Леніна, що стала основою для революційного марксизму в ранніх 20-х роках і є такою дотепер (Ленін 1915, Ленін 1916b, Pröbsting 2008, Pröbsting 2013).

Ленін описував як суттєву властивість імперіалізму утворення монополій, що контролюють економіку. У цьому стосунку він звернув увагу на перетворення банківського й промислового капіталу на фінансовий капітал, збільшення експорту капіталу поряд із експортом товарів, а також боротьбу за сфери впливу, зокрема в колоніях. В «Імперіалізмі й розколі соціалізму» — своєму найбільшому теоретичному есеї про імперіалізм — Ленін писав:

«Ми маємо почати з якомога точнішого й повнішого визначення імперіалізму.

Імперіалізм є особливою історичною стадією капіталізму. Його особливість полягає в трьох моментах: 1) імперіалізм - монополістичний капіталізм; 2)

паразитичний або занепадний капіталізм; 3) - умирущий капіталізм. Заміна вільної конкуренції монополією — фундаментальна економічна характеристика, суть імперіалізму. Існує п'ять основних різновидів монополії:

1) картелі, синдикати й трести: концентрація виробництва сягнула такого рівня, який породжує ці монополістичні об'єднання капіталістів;

2) монопольне становище великих банків — три, чотири або п'ять гігантських банків маніпулюють усім економічним життям Америки, Франції, Німеччини;

3) захоплення джерел сировини трестами й фінансовою олігархією (фінансовий капітал є монополістичним промисловим капіталом, що злився з банківським капіталом);

4) (економічний) розподіл світу міжнародними картелями розпочався. Уже існує понад сто таких міжнародних картелів, які керують світовим ринком і «дружно» ділять його між собою, — поки війна не переділить... Вивіз капіталу, на відміну від вивозу товарів за немонополістичного капіталізму, є надзвичайно характерним феноменом, що тісно пов'язаний із економічним і територіально-політичним розподілом світу.

5) територіальний розподіл світу (колонії) добіг кінця» (Ленин 1916b).

Визначати характеристики імперіалістичної потуги слід виходячи з сукупності її економічного, політичного й військового стану, а також місця в глобальній ієрархії держав. Отож таку державу треба розглядати не лише як окрему одиницю, а передусім у її *стосунку до інших держав і націй*. До речі, схожим чином класи можна зрозуміти лише в стосунку один до одного. Імперіалістична держава зазвичай вступає в зв'язок із іншими державами й націями, які вона гнобить і надексплуатує, тобто — привласнює частину виробленої ними капіталістичної вартості. Цей процес слід знову розглядати в його тотальності, тобто якщо держава дістає певні прибутки від іноземного інвестування, але має платити значно більше (обслуговування боргу, репатріація прибутку тощо) іноземному інвестуванню інших країн, то зазвичай таку державу не можна вважати імперіалістичною (Pröbsting 2015b).

Нарешті, ми хочемо наголосити на необхідності розглядати економіку, політичний і військовий стан держави *в сукупності*. Тож ми можемо розглядати цю державу як капіталістичну, яка, навіть попри її економічну слабкість, залишається відносно потужною в політичному й військовому плані (в такому становищі Росія вже була раніше – до 1917 року та, знову, на початку 2000-х років). Таку політичну й військову потужність може бути

використано для пригноблення інших країн і націй та привласнення їхньої капіталістичної вартості.

Кажучи коротко, наше визначення імперіалістичної держави таке: *імперіалістична держава — це капіталістична держава, чії монополії та державний апарат посідають таку позицію в світовому порядку, яка дозволяє їм панувати над іншими державами та націями. Як наслідок, такі держави отримують надприбутки, а також інші економічні, політичні та / або військові переваги від цього зв'язку, що ґрунтується на надексплуатації й гнобленні.*

На нашу думку, таке визначення імперіалістичної держави узгоджується з коротким визначенням Леніна, яке він дав у одному зі своїх творів про імперіалізм у 1915 році:

«імперіалістичні (тобто такі, що гноблять цілу низку націй та вилуплюють їх у залежність від фінансового капіталу тощо) великі держави» (Ленін 1916а).

Росія: її монопольний капітал та її статус як великої імперіалістичної потуги

У російській економіці панує маленька група монополій, власниками яких є супер-багаті капіталісти, так звані «олігархи», що мають тісні зв'язки з державним апаратом. Справді-бо, російські монополії домінують на внутрішньому ринку навіть більше, ніж їхні аналоги в інших імперіалістичних державах. Згідно з нещодавнім дослідженням ОЕСР, на малі й середні російські підприємства припадає лише одна п'ята зайнятості населення, а частка продукції, яку вони виробляють, іще менша, тоді як у більшості ОЕСР економік обидва показники перевищують 50% (OECD 2011: 68-69).

Ба більше, і це є вирішальною характеристикою імперіалістичної держави: у російській економіці панують не іноземні корпорації, а держава й приватні монополії. Розгляньмо фінансовий сектор — очевидно, вирішальний сектор у будь-якій сучасній імперіалістичній економіці. На думку економістів Светлани Кірдіної та Андрея Вернікова, у 2012 році об'єднана ринкова частка банків, прямо чи непрямо контрольованих державою, сягнула 56% (Kirdina та Vernikov 2013: 474). З іншого боку, ринкова частка банків із іноземним капіталом сягає приблизно 15% (OECD 2013: 9).

За оцінкою Андрея Вернікова, російський банківський сектор, як і китайський, перебуває під повним контролем кількох фінансових монополій із державним капіталом, і це відрізняється від панівної ситуації в колишніх сталіністських країнах Східної Європи.

«Відмінність між економіками Росії та країн Центральної й Східної Європи

полягає не в темпі переходу, як часто стверджують реформатори, а в напрямі. Російський банківський сектор розвивається в бік зовсім іншої системи, цілком можливо, тієї системи, що нині існує в Китаї та В'єтнамі. Китай, Росія та В'єтнам намагаються виростити «національних чемпіонів» у межах державного сектора. Кількість таких ключових банків варіюється від чотирьох у Китаї та В'єтнамі до п'яти в Росії з об'єднаною ринковою часткою 49% у Росії, 65% у Китаї та 70% у В'єтнамі. Справжню приватизацію провідних фінансових інституцій ретельно оминають, і вона лишається поза порядком денним, хоча приватний міноритарний пакет акцій було уможливлено. (...) На кінець 2010 року контрольовані державою банки керували 54,6% всіх фондів, тобто становили ядро банківського сектору Росії. Концентрація в межах публічного сектора зростає, а головні контрольовані державою гравці («Сбербанк», група «ВТБ», «Россільхозбанк» і «Банк Москви») утримують 81,7% фондів групи» (Vernikov 2009: 19).

Либонь, найвагомішою російською монополією є «Газпром», найбільша газова компанія світу, яка контролює понад 93% видобування природного газу в Росії та приблизно чверть відомих газових запасів світу (Holtbrügge and Kreppel: 10). Ще одна вагома монополія — «Сбербанк», це третій за розміром банк у Європі згідно з ринковою капіталізацією. На ці дві компанії — «Газпром» і «Сбербанк» — припадає більше як третина обігу російської фондової біржі (The Economist 2012). Інші великі корпорації — нафтові компанії «Роснефть» і «ЛУКойл», трубопровідна компанія «Транснефть», виробник літаків «Сухой», енергетичний гігант «Єдині енергетичні системи Росії» та «Аерофлот».

Ці російські монополії тісно пов'язані з імперіалістичним державним апаратом. Державний капіталістичний сектор відіграє вирішальну роль у багатьох російських монополіях. Наприклад, держава акумулювала золоті акції в 181 фірмі. Пов'язані з державою компанії становлять 62% російського ринку акцій (The Economist 2012).

Державний капіталістичний сектор контролює 36% російської нафти та 79% газу (Yusupova 2011: 30). Згідно з німецьким часописом *Der Spiegel*, російська держава контролює понад 50% банків країни та 73% транспорту. Урядовий контроль над нафтовидобуванням збільшився з 10% на початку епохи Путіна в 1999 році до 45% у 2013 році (Der Spiegel 2013).

Російські монополії

Тридцять дві найбільші монополії, які в Росії також називають

«Фінансово-промисловими групами» (ФПГ), контролюють майже 51% російського ВВП (Who Owns Russia 2010).

Федеральній державі належить або ж перебуває під її контролем чверть цих монополій, тож держава відповідальна приблизно за 44% ВВП (24,5% пов'язані з державою ФПГ і 18,5% державні підприємства).

Приватні ФПГ створюють 21% ВВП Росії. Контрольовані регіональною владою монополії (на кшталт «Московської групи» або «Татарстанської групи») створюють 4—5% ВВП. Це вдвічі більше, ніж створюють монополії, контрольовані іноземними інвесторами (2,6% у 2009 році).

Найважливіші ФПГ діють у нафтовому й газовому секторах. Разом вони створюють 21% російського ВВП. Диверсифіковані групи компаній, на кшталт «Альфа-груп», «Ренова-груп» та «МДМ», виробляють приблизно 7% ВВП. Групи виробників сталі відповідальні за майже 6% ВВП, а машинобудівні ФПГ та фінансові групи — за майже 3% ВВП.

Існує низка секторів, де контроль монополій приголомшливий чи повний: майже 99% видобування нафти й газу; 98% виробництва кольорового металу; 96% продукції сталі й вальцьованого металу; 90% ринку телекомунікацій; 89% виробництва енергії; 72% вантажного й пасажирського транспорту; 62% хімічної продукції. Утім, частка монополій у гірництві становить лише 55%, і тільки 27% у фінансовому ринку.

Російські монополії також відіграють роль у глобальному ринку. Тридцять найбільших багатонаціональних корпорацій Росії належать до 500 найбільших компаній Європи (Andreff 2013: 36).

Піднесення Росії як економічної потуги

За даними Світового банку, Росія майже перевершила Німеччину як п'яту найбільшу світову економіку в показниках паритету купівельної спроможності за 2012 рік (World Bank 2013b). Він оцінює російське ВВП на 3,4 трильйона доларів США. МВФ класифікує Росію як восьму за обсягом світову економіку з ВВП 2 трильйони доларів США. Хай там як, Росія стала великою економічною потугою. Її керівний клас успішно подолав колапс 1990-х років. Над Росією не панують інші імперіалістичні країни, а радше вона панує над іншими країнами й народами й експлуатує їх. Успішний російський опір загарбанню іноземними імперіалістичними потугами пов'язаний із історією капіталістичного відновлення країни. За однією з оцінок, на 1998 рік «лише 3% колишньої державної власності в Російській Федерації було продано іноземним покупцям, тоді як в Угорщині — 48%, а в Чеській

республіці — 15%. Ба більше, якщо приватизаційні продажі іноземцям у останніх двох країнах пришвидшилися після 1998-го року, то в Російській Федерації вони лишилися незмінними» (Kalotay 2010: 16—17).

Піднесення Росії як економічної потуги також позначається на її відносно низькому рівні боргів. Від приходу Путіна до влади залишок зовнішнього боргу Росії — як відсоток її валового національного доходу — зменшився з 57,9% (2000) до 31,1% (2011) (World Bank 2013a: 238). Борг російського уряду також зменшився з 99% ВВП у 1999-ому році до 8,4% ВВП у 2012-ому році (Ernst & Young 2013: 9).

Водночас іноземні монетарні резерви Росії суттєво збільшилися — до приблизно 500 мільярдів доларів США (це дорівнює приблизно 25% російського ВВП).

Піднесення Росії як економічної потуги також відображається на зміні співвідношення її резервів і зовнішнього боргу. Співвідношення резервів Росії до залишку зовнішнього боргу в процентному вираженні становило 16,6% у 2000 році, а в 2011 році воно сягнуло 83,6%.

Експорт капіталу російських монополій

З 2000-го року Росія спромоглася суттєво збільшити свої зовнішні іноземні інвестиції. Російська частка в глобальному відпливі Прямих іноземних інвестицій (ПІІ) збільшилася з 1% у 2000 році до 1,5% у 2005 році й сягнула 4% у 2011 році. Наприклад, у 2010 році російські компанії інвестували 9 мільярдів доларів США в закордонні операції зі злиття й поглинання — а США, для порівняння, в 2005 році інвестували 6 мільярдів доларів (Utter 2011: 14).

Таблиця 1 унаочнює, що Росія дедалі більше перетворюється на провідного іноземного інвестора. Росія (та Китай) уже перегнали Італію та перебувають в одній лізі з Німеччиною.

Таблиця 1. Відплив ПІІ різних країн, 2007—2014 (мільйонів доларів США) (UNCTAD 2012, 2013, 2015)

Країна	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Росія	45 916	55 594	43 665	52 523	67 283	51 058	86 507	56 438
Китай	22 469	52 150	56 530	68 811	65 117	84 220	101 000	116 000
Німеччина	170 617	72 758	75 391	109 321	54 368	66 926	30 109	112 227
Японія	73 548	128 019	74 699	56 263	114 353	122 551	135 749	113 629
Італія	96 231	67 000	21 275	32 655	47 210	30 397	30 759	23 451

Авжеж, до такої статистики треба ставитися скептично. Ми зауважили в нашому першому дослідженні Росії як імперіалістичної потуги, що суттєва частка прямих іноземних інвестицій Росії прямує до офшорних зон (Pröbsting 2014a). Різні критики закидали нашому аналізу, що цей факт засвідчує незначну релевантність реального експорту російського

капіталу (Pröbsting 2014b, Pröbsting 2014c, Pröbsting 2014f). Утім, як ми вже зауважували, ці критики ігнорують факт, що такі «фальшиві» ПІІ (тобто переказ грошей до офшорних зон) не є суто російським феноменом, це актуально для всіх капіталістичних країн. Останні дослідження Джеймса Генрі, Габріеля Цукмана або викриття так званих Панамських документів продемонстрували, що вся капіталістична еліта на цілій планеті глибоко залучена до масштабної офшоризації грошей. Згідно з *The Economist* — джерелом, яке навряд чи можна назвати антикапіталістичним, — «понад 30% глобальних прямих іноземних інвестицій зареєстровано через офшорні зони» (The Economist 2013: 2).

Наприклад, економіст Генрі звернув увагу, що 21—32 трильйони доларів США — обсяг «загубленого» багатства станом на 2010 рік. За підрахунками Бостонської консалтингової групи, 60% усіх офшорних статків належать резидентам багатих країн, тобто США, ЄС та Японії (Boston Consulting Group 2009). Інше нещодавно опубліковане дослідження доходить висновку, що лише 500 корпорацій із американським статком щороку ухиляються від сплати до 695 мільярдів доларів США податків на прибуток шляхом утримування 2,4 трильйона доларів США «постійно реінвестовуваних» прибутків у офшорах (Citizens for Tax Justice 2016). Коротко кажучи, не лише російські олігархи, а всі великі капіталісти спрямовують значну кількість грошей до офшорних зон. Як наслідок, статистики ПІІ викривлені не лише у випадку Росії, але й у випадку всіх інших капіталістичних держав (Zucman 2013).

Куди російські капіталісти інвестують? Якщо не враховувати фальшиві іноземні інвестиції, тобто інвестиції до країн, що слугують Росії офшорними центрами, то ми побачимо, що російські монополії експортують приблизно 38,1% своїх іноземних інвестицій до західноєвропейських країн ЄС. США та Швейцарія також були важливими напрямками. Утім, росіяни також інвестували приблизно 25,5% свого капіталу до країн колишнього СРСР та Східної Європи. Додаткові 4,1% їхніх ПІІ попрямували до інших колишніх сталіністських країн на кшталт Сербії, Чорногорії та В'єтнаму. Якщо сюди додати інші напівколонії, як-от Туреччина та Ірландія, то побачимо, що російські монополії інвестували приблизно 36% своїх ПІІ до напівколоніальних країн (див. Таблицю 2).

Таблиця 2. Географічний розподіл зовнішніх ПІІ Росії, скоригований з огляду на відомі податкові лазівки (Koroliuk and Rudenko: 131-132)

Регіони й країни	Російські зовнішні ПІІ, акумульовані на початок 2012	
	Мільйонів дол. США	%
Країни в цілому	86 096	100,0
Ширша Європа загалом	54 784	63,6
Колішній СРСР (крім Балтійських країн)	15 516	18,0

Білорусь	4 633	
Україна	4 395	
Казахстан	2 514	
Вірменія	1 417	
Узбекистан	947	
Таджикистан	626	
Західноєвропейські країни ЄС	32 843	38,1
Об'єднане Королівство	10 662	
Німеччина	6 692	
Австрія	4 229	
Іспанія	3 535	
Франція	1 989	
Ірландія	1 849	
Італія	1 435	
Швеція	1 414	
Фінляндія	1 038	
Східноєвропейські країни ЄС	6 425	7,5
Болгарія	2 748	
Литва	1 464	
Чеська Республіка	1 463	
Латвія	750	
Інша Європа	18 901	21,9
Швейцарія	12 679	
Туреччина	3 654	
Сербія	1 496	
Чорногорія	1 072	
Інші регіони	12 411	14,4
США	9 501	
В'єтнам	1 078	
Індія	982	
Канада	850	

Утім, ці дані не можуть приховати різноманітні слабкі місця російського монопольного капіталу в порівнянні з його західними суперниками. Сильна позиція російського капіталу на глобальному ринку обмежена кількома секторами (зокрема сировинним), а його рівень продуктивності нижчий за рівень продуктивності західних імперіалістичних суперників.

У цьому контексті важливо пам'ятати, як Ленін, Троцький і більшовіки розуміли царистську Росію до 1917 року. Як ми показали в іншій праці, царистська Росія, Японія та Італія були значно менше розвинуті як капіталістичні потуги порівняно з найрозвиненішими націями, як-от Британія, Німеччина або США (Pröbsting 2014c). Їхня продуктивність сягала лише 1/10 продуктивності суперників. Експорт капіталу царистської Росії також був обмеженим порівняно з експортом капіталу західних конкурентів. Однак Ленін наполегливо характеризував царистську Росію як імперіалістичну потугу.

«Остання третина дев'ятнадцятого століття побачила перехід до нової, імперіалістичної ери. Монополіє користується фінансовий капітал не однієї, а кількох, хоч і небагатьох великих держав. (В Японії та Росії монополію

військової сили, безкраїх територій або спеціальних засобів для грабунку національних меншин, Китаю тощо, почасти доповнює, почасти ж заступає місце монополії модерного, найсучаснішого фінансового капіталу)» (Ленин 1916b).

Те саме стверджував Троцький:

«Значення Росії полягало в тому, що вона була найвідсталішою та економічно найслабшою серед усіх імперіалістичних держав. Саме тому її керівні класи першими мали зазнати краху, позаяк вони накиннули непосильний тягар на недостатньо продуктивні сили країни. Нерівний, спорадичний розвиток змусив пролетаріат найвідсталішої імперіалістичної країни стати першим пролетаріатом, який захопив владу» (Trotsky 1970: 56).

Їхня позиція ґрунтувалася на розумінні того, що класовий характер цієї держави слід визначати з огляду на *тотальність* її економічного, політичного й військового становища, а також її становища в глобальній ієрархії держав.

Росія як велика політична та військова потуга

Відносна потуга Росії на політичному рівні ще вагоміша. Росія має постійне місце в Раді Безпеки ООН і була, до українського конфлікту, державою-членкинею великої вісімки. Росія продемонструвала свою гегемоністську роль під час війни в Грузії 2008 року, коли вона анексувала Південну Осетію та Абхазію всупереч волі західних імперіалістичних потуг, які підтримували режим Саакашвілі в Грузії. Росія також виступає основною силою, що підтримує режим Асада в Сирії. Восени 2013 року режим Путіна спромігся примусити адміністрацію Обама відмовитися від її військових планів і погодитися на новий раунд перемовин у Женеві. Нині Росія є чільною силою в так званій імперіалістичній «війні проти терору» в Сирії та відіграє центральну роль у перемовинах із США щодо політичного майбутнього цієї країни. Від весни 2014 року Росія знову демонструє свою роль як великої потуги в контексті української кризи, коли протистоїть впливові ЄС і США в Україні. Ці практичні приклади мають засвідчити, наскільки великою потугою є Росія, що кидає виклик впливові ключових західних імперіалістичних потуг.

Статус Росії як великої потуги йде рука в руку з її статусом великої військової потуги. Як ми можемо побачити в таблиці 3, наразі Росія має третій у світі за обсягом військовий бюджет, а крім того, другий за потужністю ядерний арсенал у світі — після США (Stockholm International Peace Research Institute 2012: 14). Її збройні монополії також посідають друге

місце серед конкурентів на глобальному ринку зброї.

Таблиця 3. 10 найбільших у світі військових бюджетів, 2011 (у мільярдах доларів США) (Stockholm International Peace Research Institute 2012: 9)

<i>Країна</i>	<i>Витрати</i>
1. США	711,0
2. Китай	143,0
3. Росія	71,9
4. Об'єднане Королівство	62,7
5. Франція	62,5
6. Японія	59,3
7. Індія	48,9
8. Саудівська Аравія	48,5
9. Німеччина	46,7
10. Бразилія	35,4

Ще одним проявом статусу Росії як великої потуги є кількість військових баз за кордоном. Росія має військові бази у восьми країнах СНД. На додачу до цього, Росія суттєво збільшила свою військову присутність у Сирії, це окрім уже наявної там військово-морської бази в Тартусі. Нещодавно вона також почала використовувати військову базу в Ірані для своїх повітряних атак проти сирійських повстанців.

Внутрішні колонії Росії

Ленін також показав, як великі імперіалістичні потуги силкуються експлуатувати інші народи та залучати їх до своєї сфери впливу. Росія експлуатує та пригнічує інші нації й усередині держави, і поза нею. Близько однієї п'ятої російського населення (19,1%) належать до етнічних і національних меншин. Найчисленніші серед них татари (3,9%), українці (1,2%), башкіри (1,1%), чуваші (1,1%), чеченці (1%), вірмени (0,9%) та інші, менші народи. Усього в Росії живе понад 185 етнічних груп.

Національне питання стає особливо дражливим для російського керівного класу, позаяк значна частка російської сировини, — нафта й газ найвідоміша її складова, але аж ніяк не єдина, — розташована в регіонах зі значним відсотком національних меншин.

Євразійський союз Путіна: імперіалістична спроба підпорядкувати напівколонії Центральної Азії та Східної Європи

З 1990-х років російський керівний клас вдається до низки ініціатив, кожна з яких має на меті створити політичну та економічну сферу впливу під російським проводом. Незабаром після приходу до влади в жовтні 2000 року Путін створив Євразійське економічне

співтовариство. Протягом кількох років режим Путіна вдавався до серйозних кроків для стимулювання тіснішого економічного й політичного блоку під російською гегемонією. Так званий Митний союз було створено в 2007 році (нині він називається Євразійський економічний союз), наразі його членами є Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан і Росія. Низка напівколоніальних країн і регіонів виявили зацікавленість у тіснішому співробітництві, або навіть долученні до Союзу. Серед них Іран, Монголія, режим Асада в Сирії, В'єтнам, ДНР і Таджикистан. Ба більше, зростає народна підтримка приєднання до Євразійського союзу в Грузії та Гагаузії (сепаратистська республіка в Молдові).

За часів Януковича український уряд також висловив зацікавленість у приєднанні. Справді-бо, питання, чи приєднуватися Україні до Європейського союзу — чи до Євразійського, стало головним чинником, що спричинив Євромайдан, а згодом громадянську війну на Донбасі. До повалення уряду Януковича в березні 2014 року російський монопольний капітал був одним із трьох найбільших іноземних інвесторів в Україні (поряд із Німеччиною та Австрією). Російські корпорації на кшталт «Газпрому», «ЛУКойлу», ТНК «БП», «РУСАЛу» та «Альфа-груп» панували в секторі переробки нафти та алюмінію, а також відігравали провідну роль у інших ключових промисловостях, як-от газова й телекомунікаційна.

Ситуація, звісно, змінилася після весни 2014 року та приходу до влади правого, прозахідного уряду. Відтоді США та європейські монополії суттєво розширили свій вплив в Україні за допомогою уряду, що діє як маріонетка західних сил.

Але це не скасовує факту, що російський імперіалізм і далі відіграватиме провідну роль в Україні, навіть якщо останнім часом він програє владну боротьбу проти своїх західних суперників.

Тут слід додати, що Росія, поряд із ЄС, є найважливішим торгівельним партнером для країн Центральної Азії та Східної Європи. В абсолютних показниках обсяг торгівлі між республіками Центральної Азії та Росією в період із 1995 по 2011 роки збільшився на майже 1100%.

У таблиці 4 ми бачимо, що РФ належить до топ-трійки торгівельних партнерів країн Східної Європи поза ЄС.

Таблиця 4. Структура торгівлі країн Східної Європи поза ЄС, 2010 (у відсотках) (Judah et al 2011: 26)

Країна	ЄС 27 частка в торгівлі	Частка в торгівлі Росії	Частка в торгівлі Туреччини
Вірменія	32.1 (1-місце)	20,8 (2-е)	4,4 (6-е)

Азербайджан	46,9 (1-е)	7,4 (3-е)	8,2 (2-е)
Білорусь	25,1 (2-е)	48,2 (1-е)	0,6 (10-е)
Грузія	31,7 (1-е)	4,4 (7-е)	15,6 (2-е)
Молдова	52,3 (1-е)	12,3 (3-е)	4,8 (4-е)

ЄС і Росія є головними потугами, що конкурують в Україні за ринкову частку та вплив. До початку великої рецесії в 2008 році монополії ЄС були спроможні поступово збільшувати свою частку в торгівлі. Утім, після рецесії ситуація змінилася на протилежну. Між 2000 та 2010 роком український експорт до ЄС впав до 25,4%, а частка імпорту з ЄС — до 31,4%. Водночас Євразійський економічний союз (Росія, Білорусь і Казахстан) мав змогу наростити свою торгівлю з Україною: експорт та імпорт із цих країн збільшилися на 32,3% та 42% відповідно (Vilpišauskas et al 2012: 31).

Якщо розглянемо напівколонії Центральної Азії, ми помітимо навіть більш гегемоністське становище російського імперіалізму. Центральна Азія надзвичайно залежить від російського імпорту (більшість енергопродуктів і промислових виробів). ЄС тут є другим за обсягом джерелом імпорту, частка Китаю стрімко зросла за останні десяти років, і тепер є третім за обсягом джерелом імпорту.

ЄС, Росія та Китай також виступають головними партнерами з експорту для країн Центральної Азії. ЄС і Китай спромоглися збільшити свою ринкову частку між 2000 та 2010 роками. У ці самі роки російська частка зменшилася, але лишилася другим за обсягом напрямком експорту для країн Центральної Азії.

Узагальнюючи, можемо зробити висновок, що російський імперіалізм був і є дедалі успішнішим у підпорядкуванні низки напівколоніальних країн Східної Європи та Центральної Азії.

Міграція та надексплуатація

Як імперіалістична потуга, Росія має вигоду також і від міграції. Ми вже уклали раніше, що міграція утворює важливе джерело імперіалістичного надексплуатації напівколоніальних країн і пригноблених націй (Pröbsting 2010, Pröbsting, 2014g, Pröbsting 2015a). Монопольний капітал отримує прибуток через оплату *робочої сили працівників-мігрантів нижче від її вартості* в кілька способів:

1) Капіталісти часто можуть експлуатувати мігрантів, не фінансуючи їхньої освіти, позаяк мігранти мають освіту, здобуту в країнах походження.

2) Капіталісти часто або взагалі не виплачують, або виплачують обмаль на пенсію чи соціальне страхування мігрантів, тому що вони мають обмежений доступ до соціальних

служб, а коли вже не можуть працювати за віком, їх часто змушують повернутися до країни походження.

3) Зазвичай капіталісти можуть платити мігрантам заробітну плату, що значно менша від плати, яку отримують працівники-громадянами країни, де цю роботу виконують. Задля цього застосовують різні форми національного гноблення (безправ'я чи обмежені права працівників, які не є громадянами імперіалістичної країни; дискримінація рідної мови мігрантів; різні форми соціальної дискримінації тощо). Ці форми гноблення застосовують не лише до першого покоління мігрантів, а й до їхніх дітей та онуків.

Із цих міркувань мігрантів можна в переважній більшості визначити як *«національно пригноблений прошарок надексплуатованої праці»*.

Мігранти є меншістю серед робочого класу в Росії. Як неросійські працівники, вони зазнають і національного пригноблення, і надексплуатація з боку російських капіталістів. Їхні менші заробітні плати забезпечують важливе джерело надприбутків для російського монопольного капіталу.

У своїй переважній більшості російські капіталісти наживаються на мігрантах, що належать до однієї з двох категорій за походженням. Із одного боку, мільйони мігрантів зі складу пригноблених національних меншин Росії переїжджають до багатших метрополій країни. Із другого боку, до країни потрапляють мільйони мігрантів із периферійних напівколоній Росії.

Населення бідніших регіонів Росії — на кшталт Далекосхідного федерального округу, Сибіру, Уралу та Надволжя — систематично скорочується внаслідок еміграції. Дейвід Лейн, буржуазний експерт із Росії, повідомляє: *«Національні етнічні меншини диспропорційно представлені в мобільності населення. Ці регіони мали постійний експорт людей»* (Lane 2013: 6).

Протягом останнього десятиліття також стрімко зросла міграція з Центральної Азії. За офіційною статистикою, у Росії наразі мешкають приблизно 12,3 мільйона легальних мігрантів. А ще 5—8 мільйонів мігрантів потрапили до країни, щоби там працювати, нелегально. Кількість іноземних мігрантів серед усіх працівників у Росії сягає приблизно 8—10%, це наближено до рівня деяких європейських країн на кшталт Німеччини (Sinitsina 2012: 38—39). Утім, така цифра виглядає радше як недооцінка. Вона не враховує мігрантів-представників пригноблених націй у межах самої Росії.

Таку величезну міграцію зумовлено надзвичайною нерівністю заробітних плат, що існує між Росією та її напівколоніальною периферією. Наприклад, наприкінці 2000-х середня

заробітна плата в Таджикистані сягала лише 10% від середньої заробітної плати в Росії, а в Киргизстані й Узбекистані відповідно — трохи більше як 20%. Середня заробітна плата в Росії була втричі вища за середню заробітну плату в Молдові та в два з половиною рази вища за середню заробітну плату у Вірменії (Golovnin and Yakusheva 2011: 76).

Міграцію з бідних напівколоніальних країн також зумовлює надлишковість населення, яке не здатне працевлаштуватися. Більшість російських мігрантів походять із Узбекистану, Таджикистану й Киргизстану. На кінець 2010 року мігранти з цих трьох країн становили 55% всієї легальної іноземної робочої сили в Росії.

Міграція призводить до стрімкого виснаження людського капіталу в напівколоніальних країнах, а отже, зменшує їхню здатність до нарощування власного національного багатства. Від 620 000 до 1 000 000 киргизьких мігрантів працюють наразі за кордоном (більшість із них у Росії) (Vinokurov and Pereboev 2013: 70). Мігранти становлять 17% економічно активного населення Киргизстану, майже 37% населення Таджикистану та 15% працевлаштованого населення Узбекистану.

Висновок

Наш аналіз веде до одного висновку: Росія є великою імперіалістичною потугою, що постає. Авжеж, вона не така могутня, як США чи навіть Китай. Але й за часів Леніна й Троцького, і нині ми знаємо, що імперіалістичні держави мають різну економічну, політичну й військову міць. Саме тому важливо розглядати конкретні держави в сукупності цих аспектів, а не фокусуватися на одному чи іншому. І не менш важливо проаналізувати зв'язки держави з усіма іншими країнами. Як із країнами-конкурентами, так і з країнами, над якими вона панує. Спираючись на такий аналіз, ми вбачаємо в Росії велику імперіалістичну потугу.

Посилання:

Ленин, В.И., 1915. *Империализм, как высшая стадия капитализма*. Доступ 2.12.2016 по адресу: http://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Lenin_Imperialism/imp.html

Ленин, В.И., 1916а. *О карикатуре на марксизм и об империалистическом экономизме*. Доступ 2.12.2016 по

адресу: <http://lenin.my1.ru/26-35/30-12.htm>

Ленин, В.И., 1916b. *Империализм и раскол социализма*. Доступ 2.12.2016 по адресу: <http://libelli.ru/works/30-1.htm> speranto.mv.ru/Marksismo/Lenin_Imperialism/imp.html

Andreff, W., 2013. *Comparing Outward Foreign Direct Investment Strategies of Russian and Chinese Multinational Companies: Similarities and Specificities*. EAEPE Conference — Beyond Deindustrialisation: The Future of Industries, Paris, November 7–9, 2013.

Blyakha, Nataliya, 2009. “Russian foreign direct investment in Ukraine”. In: Electronic Publications of Pan-European Institute, No.7.

Boston Consulting Group, 2009. *Global Wealth Report: Delivering on the Client Promise*.

Citizens for Tax Justice, 2016. *Fortune 500 Companies Hold a Record \$2.4 Trillion Offshore*.

Denisova, I., 2012. “Income Distribution and Poverty in Russia”. In: *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, 132.

Der Spiegel, 2013. *Promising but Perilous: German Firms Put Off by Russian Corruption*. Available 18.09.2016 at: <http://www.spiegel.de/international/europe/german-investors-discouraged-by-corruption-in-russia-a-892043.html>

Dragneva, R. and Wolczuk, K., 2012. *Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?* Chatham House.

Ernst & Young, 2013. *Russia 2013. Shaping Russia's future*

Golovnin, M. and Yakusheva, A., 2011. “Regional Effects of the Global Economic Crisis in the CIS: Migrants' Remittance”. In: EDB Eurasian Integration Yearbook 2011, pp. 75—87.

Holtbrügge, D. and Kreppel, H., 2012. “Determinants of outward foreign direct investment from BRIC countries: an explorative study”. In: *International Journal of Emerging Markets*, 7(1), pp. 4—30

Judah, B., Kobzova, J., and Popescu, N., 2011. *Dealing with A Post-BRIC Russia*. The European Council on Foreign Relations.

Kalotay, K., 2010. *The future of Russian outward foreign direct investment and the eclectic paradigm: What changes after the crisis of 2008—2009?* UNCTAD Paper.

Kirdina, S. and Vernikov, A., 2013. “Evolution of the Banking System in the Russian Context: An Institutional View”. In: *Journal of Economic Issues*, XLVII(2).

Koroliuk, T. and Rudenko, D., 2014. “Russian Multinationals FDI Outflows Geography: the Emerging Dominance of Greater Europe”. In: *European Researcher*, 67(1-2), pp. 130-135

Lane, D., 2013: “Dynamics of Regional Inequality in the Russian Federation: Circular and Cumulative Causality”. In: *Russian Analytical Digest*, 139, pp. 2—8.

OECD 2011. *Economic Surveys: Russian Federation*.

OECD, 2013. *Russia: Modernising the Economy*.

- Pröbsting, M., 2008. "Imperialism and the Decline of Capitalism". In: Brenner, R. and Pröbsting, M., 2008. *The Credit Crunch — A Marxist Analysis, League for the Fifth International, London*. Available 18.09.2016 at: <http://www.thecommunists.net/theory/imperialism-and-globalization/>
- Pröbsting, M., 2010. "Rassismus, MigrantInnen und revolutionäre Integration". In: *Unter der Fahne der Revolution*, 6, pp. 3—52. Available 18.09.2016 at: <http://www.thecommunists.net/publications/werk-7/> and <http://www.thecommunists.net/publications/farev-6/>
- Pröbsting, M., 2012. "China's transformation into an imperialist power. A study of the economic, political and military aspects of China as a Great Power". In: *Revolutionary Communism*, 4, pp. 4—32. Available 18.09.2016 at: <http://www.thecommunists.net/publications/revcom-number-4>
- Pröbsting, M., 2013. *The Great Robbery of the South. Continuity and Changes in the Super-Exploitation of the Semi-Colonial World by Monopoly Capital Consequences for the Marxist Theory of Imperialism*. Vienna: Revolutionary Communist International Tendency. Available 18.09.2016 at: <http://www.thecommunists.net/theory/great-robbery-of-the-south/> and <http://www.great-robbery-of-the-south.net/>
- Pröbsting, M., 2014a. "Russia as a Great Imperialist Power. The formation of Russian Monopoly Capital and its Empire — A Reply to our Critics". In: *Revolutionary Communism*, 21, pp. 5—40, Available 18.09.2016 at: <http://www.thecommunists.net/theory/imperialist-russia/>
- Pröbsting, M., 2014b. "More on Russia and China as Great Imperialist Powers". In: *Revolutionary Communism*, 22, pp. 32—35, Available 18.09.2016 at: <http://www.thecommunists.net/theory/reply-to-slee-on-russia-china/>
- Pröbsting, M., 2014c. "Lenin's Theory of Imperialism and the Rise of Russia as a Great Power. On the Understanding and Misunderstanding of Today's Inter-Imperialist Rivalry in the Light of Lenin's Theory of Imperialism. Another Reply to Our Critics Who Deny Russia's Imperialist Character". In: *Revolutionary Communism*, 25, pp. 3—49. Available 18.09.2016 at: <http://www.thecommunists.net/theory/imperialism-theory-and-russia/>
- Pröbsting, M., 2014d. "China's Emergence as an Imperialist Power". In: *New Politics*, Volume XV(1). Available 18.09.2016 at: <http://newpol.org/content/china%E2%80%99s-emergence-%E2%80%A8imperialist-power>
- Pröbsting, M., 2014e. "The Uprising in East Ukraine and Russian Imperialism. An Analysis of Recent Developments in the Ukrainian Civil War and their Consequences for Revolutionary Tactics". In: *Revolutionary Communism*, 28, pp. 3—30. Available 18.09.2016 at: <http://www.thecommunists.net/theory/ukraine-and-russian-imperialism/>
- Pröbsting, M., 2014f. "The China Question and the Marxist Theory of Imperialism". In: *Revolutionary Communism*, 32, pp. 27—37. Available 18.09.2016 at: <http://www.thecommunists.net/theory/reply-to-csr-pco-on-china/>
- Pröbsting, M., 2014g. "Werttransfer durch Migration. Zur Überausbeutung der sogenannten 'Dritten Welt'". In: *Lunapark21. Zeitschrift zur Kritik der Globalen Ökonomie*, 25, pp. 27—30. Available 18.09.2016 at: <http://www.lunapark21.net/werttransfer-durch-migration/>
- Pröbsting, M., 2015a. "Migration and Super-exploitation: Marxist Theory and the Role of Migration in the present Period of Capitalist Decay". In: *Critique: Journal of Socialist Theory*, 43(3—4). Available 18.09.2016 at: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03017605.2015.1099846>
- Pröbsting, M. 2015b. *Greece: A Modern Semi-Colony. The Contradictory Development of Greek Capitalism, Its Failed Attempts to Become a Minor Imperialist Power, and Its Present Situation as an Advanced Semi-Colonial Country*

with Some Specific Features. Vienna. Available 18.09.2016 at:
<http://www.thecommunists.net/theory/greece-semi-colony/>

Trading Economics, 2016. *Russia Government Debt To GDP*. Available 18.09.2016 at:
<http://www.tradingeconomics.com/russia/government-debt-to-gdp>

Sinitsina, I., 2012. "Economic Cooperation Between Russia and Central Asian Countries: Trends and Outlook". In:
University of Central Asia Working Paper, 5. Available 18.09.2016 at
<http://www.ucentralasia.org/Content/Downloads/UCA-IPPA-WP5-RussiaInfluence-Eng.pdf>

Stockholm International Peace Research Institute, 2012. *SIPRI Yearbook 2012. In: Armaments, Disarmament and International Security*, Summary.

The Economist, 2012. *Emerging-market multinationals. The rise of state capitalism*. Available 18.09.2016 at:
<http://www.economist.com/node/21543160>

The Economist, 2013. *Storm survivors, Special Report on Off Shore Finance*.

Trotsky, L., 1970. *The Third International After Lenin*. New York: Pathfinder Press.

UNCTAD, 2012. *World Investment Report 2012*.

UNCTAD, 2013. *World Investment Report 2013*.

UNCTAD, 2015. *World Investment Report 2015*.

Utter, B., 2011. *Outward Foreign Direct Investment to the Natural Resource Sectors by Global Public Investors from Emerging Economies: Trends, Causes, Effects*. World Trade Institute.

Vernikov, A., 2009. "Russian banking: The state makes a comeback?" In: *BOFIT Discussion Papers*, 24. Bank of Finland, BOFIT Institute for Economies in Transition.

Vilpišauskas, R., Ališauskas, R., Kasčiūnas, L., Dambrauskaitė, Ž., Sinica, V., Levchenko, I., and Chirila, V., 2012. *Eurasian Union: a Challenge for the European Union and Eastern Partnership Countries*. Public Institution Eastern Europe Studies Centre.

Vinokurov, E. and Pereboyev, V., 2013. "Labour Migration and Human Capital in Kyrgyzstan and Tajikistan: Impact of Accession to the SES". In: *EDB Eurasian Integration Yearbook 2013*, pp. 68—88.

Who Owns Russia, 2010. *32 Largest Business Groups Make 51% of GDP, Emerging Markets Venue*. Available 18.03.2014 at: http://www.emergingmarketsvenue.com/2010/07/12/russian_business_groups/

World Bank, 2013a. *International Debt Statistics 2013*.

World Bank 2013b. *Gross domestic product 2012, PPP; World Development Indicators database*.

Yusupova, G., 2011. "Kartellverfahren gegen russische Erdölfirmer in den Jahren 2008—2010". In: "Russland-Analysen", 217.

Zucman, G., 2013. "The Missing Wealth of Nations: Are Europe and the U.S. Net Debtors or Net Creditors?" In: *The Quarterly Journal of Economics*, pp. 1321—1364.

